

magdalena Semczyszyn

Wybory w kurii miejskiej we Lwowie 1861–1914 jako pretekst dla ukazania społeczno-politycznego potencjału miasta

Historia Slavorum Occidentis 1(4), 43-71

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAGDALENA SEMCZYSZYN (SZCZECIN)

WYBORY W KURII MIEJSKIEJ WE LWOWIE 1861–1914 JAKO PRETEKST DLA UKAZANIA SPOŁECZNO-POLITYCZNEGO POTENCJAŁU MIASTA*

W 1861 roku kraje koronne Cesarstwa Austriackiego, w tym również Królestwo Galicji, otrzymały prawo do zwoływania sejmów krajowych i reprezentatywnego – a od 1873 roku opartego na wyborach bezpośrednich – udziału w austriackiej Radzie Państwa. Wraz z narodzinami epoki konstytucyjnej pojawiły się nowe obyczaje polityczne. Jednym z nich były wybory posłów do obu wymienionych ciał przedstawicielskich. Przez następne pół wieku pokolenia mieszkańców Galicji uczestniczyły w „gorączce wyborczej”¹, niemającej jeszcze nic wspólnego z demokracją, jednak silnie oddziałującej na rozwój stosunków politycznych, społecznych i narodowościowych na tym terenie.

Okresy kampanii wyborczych stanowiły soczewkę, w której skupiała się cała zawilgość galicyjskich stosunków, były barometrem nastrojów i zarazem polem bitwy dla politycznych oponentów. Pomimo ograniczonego prawa wyborczego kampanie wyborcze oddziaływały na ogół społeczeństwa, zwłaszcza mieszkańców większych miast, w których dynamicznie rozwijała się agitacja wyborcza.

* Artykuł powstał w ramach grantu pobytowego przyznanego autorce w 2011 roku przez Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie.

¹ Określenie autorstwa znanego lwowskiego dziennikarza Jana Lama. J. Lam, *Kronika lwowska*, *Gazeta Narodowa* z 16 VI 1870. Autor pisał: „przypuścmy, że tylko 3000 osób w Galicji pała ambicją zostania posłem. Przypuścmy nadto, że przynajmniej 10 innych osób ma interes w tym, żeby owi kandydaci zostali wybrani, a więc, że jest 30 tysięcy osób bardzo blisko zainteresowanych w wyborach, mamy więc 33 tysiące ludzi zdrowych w pełnej sile wieku, wystawionych na chroniczną febrę wyborczą”.

Temat wyborów może służyć jako pretekst dla analizy stosunków społecznych, relacji narodowościowych i propagandy wyborczej rozpatrywanych w kontekście przestrzeni miejskiej Lwowa. W dalszej części artykułu omówione zostaną kolejno: Lwów jako centrum polityczne i zarazem jeden z okręgów III i V kurii, ordynacja wyborcza i związany z nią profil socjodemograficzny lwowskiego wyborcy, kandydaci lwowscy, miejsca w przestrzeni miasta związane z wyborami i agitacja wyborcza².

² Polskie opracowania, które dotyczą problematyki wyborczej to m.in. S. Grodziski, *Sejm Krajowy Galicyjski*, t. 1–2, Warszawa 1992; J. Buszko, *Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918*, Warszawa 1996; K. Grzybowski, *Galicia 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków 1959; W. Najdus, *Szkice z historii Galicji*, t. I–II, Warszawa 1958–1960; J. Zdrada, *Galicyjskie wybory sejmowe i parlamentarne 1861–1889*, Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie 19 (1973/1974), s. 229–256; tenże, *Wybory do Galicyjskiego Sejmu Krajowego w 1867 roku*, Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie, nr 9 (1963), s. 39–96; A. Wątor, *Galicyjska Rada Narodowa w latach 1907–1914. Z dziejów instytucji obywatelskiej*, Szczecin 2000. O wiele bogatsza jest literatura ukraińska, zarówno naukowa, jak i publicystyczna, zob. m.in.: O. Arkusza, *Hałyckij Sejm: wyborczy kampanii 1889 i 1895 rr.*, Lwiv 1996; też, *Polityka polskich klubów Hałyckoho Sejmu szczodo ukrajinskocho pytanja (kinec XIX – poczatok XX stolittja)*, Ukrajina: kulturalna spadszczyna, nacjonalna swidomist', derżawnist', wyp. 7 (2000), s. 191–220; też, *Polśky nacional-demokraty ta ukrajinskie pytanja w Hałyczyni na poczatku XX stolittja*, Wisnyk Lwiwśkocho Uniwersytetu. Serija historyczna, wyp. 39–40 (2005), s. 149–202; też, *Problem nadużyć w czasie wyborów sejmowych w Galicji Wschodniej w okresie autonomicznym. Prawo a praktyka*, [w:] *Ustrój a prawo w przeszłości dalszej i bliższej. Studia historyczne o prawie dedykowane Prof. Stanisławowi Grodziskiemu w 50 rocznicę pracy naukowej*, Kraków 2001, s. 211–228; też, *Wybory do Hałyckoho Sejmu 1901 roku: do problemy politycznoji modernizaciji ukrajinskocho suspilstwa Hałyczyni*, Wisnyk Lwiwśkocho Uniwersytetu, serija historyczna (2003), nr 38, s. 171–218; też, *Suspilno-polityczni ruchy. Partiji ta jich polityka w 1900–1914 rokach*, [w:] *Istoria Lwowa u tr'och tomach*, t. 2, red. J. Isajewycz, M. Łytwyn, F. Steblij, Lwiv 2007, s. 255–279; też, *Ukrajinske predstavnytvo w Hałyckomu Sejmi 1901–1907 rokiw*, Zapyšky Naukowoho Towarystwa imeni Szewczenka, t. CCLI (2006), s. 191–239; też, *Ukrajinsko-polśki widnosyny y Schidnij Hałyczyni napoczatku XX stolittja: akcja Włodzimierza Kozłowskiho 1902–1903 rokiw*, Wisnyk Lwiwśkocho Uniwersytetu. Serija historyczna, wyp. 37, cz. 1 (2002), s. 268–314; I. Czornowoł, *Polśko-ukrajinska uhoda 1890–1894*, Lwiv 2000; tenże, *Jak obyrały deputatiw Hałyckoho Sejmu*, Lwiwska hazeta, nr 55 (2006); tenże, *Jak uriaduwaw Hałyckij Sejm*, Lwiwska hazeta, nr 49/ 856 (2006). M. Mudryj, *Wyborczy kampaniji do Hałyckoho Sejmu: suspilstwo, polityka ta miżnacionalni wzajemny (60–70-ti roky XIX st.)*, Respublikanec, 1995, nr. 1–2, s. 35–45; tenże, *Ukrajinsko-polśky widnosyny w Hałyczyni u 1867–1890 rokach: politycznyj aspekt*, Lwiv 1996; J. Myhałskij, *Polśky polityczni partii ta ukrajinske pytanja w Hałyczyni na poczatku XX stolittja (1902–1914)*, Lwiv 2002. O. Sereda, „*My ne pryjšly na smich*”: uczast' schidnohałyckych selan u sejmowych wyborach ta zasidannjach u Lwowi (60-i roky XIX st.), [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. V, Kraków, 2002, s. 165–186. Do ciekawych prac badaczy zachodnich

Lwów jako centrum polityczne

W okresie autonomicznym Lwów pełnił funkcję stolicy Kraju Koronnego Galicji. Tu znajdowały się najważniejsze instytucje polityczne prowincji, takie jak c.k. Namiestnictwo, Sejm Krajowy i Wydział Krajowy. W mieście kwitło życie społeczno-kulturalne, które znajdowało odzwierciedlenie m.in. w działalności Uniwersytetu, a także szeregu towarzystw, teatrów, szkół i redakcji gazet. Życie polityczne w mieście było bardzo aktywne, tutaj toczyły się ciekawe debaty pomiędzy przedstawicielami różnych koterii i partii politycznych, tu siedziby miały polskie, ukraińskie i żydowskie komitety wyborcze, sprawujące nadzór nad przebiegiem wyborów w okręgach Galicji Wschodniej³. Nieformalny podział na wschodnią i zachodnią część kraju, który ugruntował się w połowie XIX wieku, wpływał na usytuowanie Lwowa jako ośrodka politycznego reprezentatywnego przede wszystkim dla Galicji Wschodniej.

W kontekście procesu elekcyjnego Lwów jako stolica kraju, a przede wszystkim jako centrum polityki wschodniogalicyskiej, stanowił probiez politycznych nastrojów. W opinii prasy to właśnie miasto miało dawać przykład prowincji, wskazywać przy urnie wyborczej kierunek, rozstrzygający pomiędzy rywalizującymi ze sobą obozami politycznymi. W 1873 roku pisano: „wybór ze stolicy ma tak doniosłe znaczenie, tak dalece jest punktem kulminacyjnym aktu wyborczego całego kraju, iż tylko ludzie, których chorągiew w szerszych kołach jest znana o krzesła poselskie ubiegać tu się mogą”⁴. Mandat ze Lwowa miał charakter reprezentacyjny. W stolicy kandydowali znani politycy i obywatele. Wybór był dowodem uznania dla osoby, której działalność przyniosła szczególne zasługi dla kraju i jego autonomii.

należą m.in.: H. Binder, *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*, Wien 2005; K. Stauter-Halsted, *The nation in the village. The genesis of national identity in Austrian Poland 1848-1914*, New York 2001; K. Struve, *Politische Mobilisierung und nationale. Identifikation. Die Wahlbeteiligung der Landbevölkerung in Galizien 1861-1911*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung* 2005, nr 54, s. 377-398; R. Manekin, *Politics, Religion and National Identity: The Galician Jewish Vote In the 1873 Parliamentary Elections*, [w:] *Polin. Studies in Polish Jewry*, vol. 12: *Focusing on Galicia: Jews, Poles and Ukrainians 1772-1918*, ed. J. Bartal, A. Polonsky, London - Portland 1999.

³ Np. polski Centralny Komitet Wyborczy dla Galicji Wschodniej, *Russka Rada*, a następnie *Hołownyj Ruśkij Wyborczyj Komitet*, a także żydowski komitet *Szomer Israel* (1873 rok).

⁴ *Zebrawanie lwowskich wyborców*, *Gazeta Narodowa* z 14 X 1873.

Wizja reprezentacji sejmowej czy parlamentarnej miała – podobnie jak sam kształt galicyjskiej autonomii – polonocentryczny charakter i wpisywała się w kanon politycznych wyobrażeń polskiej większości (szlachty, urzędników, inteligencji), która po 1867 roku zdobyła niekwestionowaną przewagę w urzędach i instytucjach składających się na tzw. władzę krajową (w tym sejm). Przewagę tę gwarantowały z jednej strony kurialna i cenzusowa ordynacja wyborcza, z drugiej – sama praktyka przeprowadzania wyborów, nad którymi nadzór rozciągnęły oddziały polskiego Centralnego Komitetu Wyborczego (w Krakowie i we Lwowie) oraz administracja rządowa. W dobie narodzin nowoczesnych ruchów politycznych oraz postępującej emancypacji niższych warstw społeczeństwa zainteresowanie procesem wyborczym wzrastało. Na przełomie XIX i XX wieku galicyjska scena polityczna przeszła wielką ewolucję. Luźne stronnictwa i koterie, które istniały na niej wraz z początkiem autonomii krajowej, z czasem spolaryzowały się, ustępując miejsca dominującej większości konserwatywnej. Jednak już na początku lat 90. XIX wieku polityka, do której dostęp miało dotąd grono nielicznych, przestała być przywilejem, a wraz z jego dewaluacją na znaczeniu traciła także elitarność wyborów.

Ordynacja wyborcza i profil socjodemograficzny lwowskiego wyborcy

Ze względu na kurialność i cenzusowe ograniczenia ordynacji wyborczej bezpośredni udział w elekcjach miała tylko niewielka część społeczeństwa. Ordynacje wyborcze do schyłku XIX wieku cechowała elitarność uprawnionych do głosowania. W 1876 roku prawa wyborcze posiadało 10% ludności Galicji, w 1901 roku – 8,7%. Przywilej ten dotyczył nie więcej niż 10% ludności miast (1000/2000 wyborców na 1 posła). Mieszkańcy dużych miast uprawnieni do głosowania w kurii III stanowili od 4,1 do 8,9% ogółu wyborców i decydowali o obsadzie 17% mandatów sejmowych.

Wybory do Sejmu Krajowego odbywały się od 1861 roku zgodnie z postanowieniami ordynacji wyborczej stanowiącej załącznik do Statutu Krajowego, oktrojowanego 26 lutego 1861 roku przez cesarza Franciszka Józefa I wraz z Patentem Lutowym⁵. Z kolei wybory do Rady Państwa przeprowadzano

⁵ *Kaiserliches Patent vom 26 Februar 1861*, RGBl., 1861, nr 20; *Gazeta Lwowska* z 2 III 1861, także: *Czas* z 1 III 1867; *Statut Krajowy i Statut Wyborczy do Sejmu Krajowego dla*

w sposób bezpośredni od 1873 roku i do początku XX wieku również opierały się one na zasadzie kurialności i cenzusie majątkowym⁶. W 1896 roku w wyniku reform Badeniego wprowadzono także tzw. V kurię – głosowania powszechnego, w której prawo wyborcze przysługiwało wszystkim mężczyznom powyżej 24 roku życia: obywatelom austriackim posiadającym pełnię praw politycznych i stałe miejsce zamieszkania w jednej z gmin kraju. W samym Lwowie kuria V objęła w 1900 roku 26 001 osób⁷. Był to kompromis wobec pojawiających się w całej monarchii żądań powszechnego prawa wyborczego i złamania monopolu środowisk zachowawczych w Radzie Państwa. Dzięki tej możliwości w parlamencie austriackim znaleźli się m.in. socjaldemokraci. W 1906 roku długo postulowana reforma wyborcza wprowadziła zasadę powszechności i zniesienie kurii, ale nadal prawa wyborczego nie posiadały kobiety.

Do 1914 roku odbyło się łącznie dziesięć regularnych kampanii wyborczych do Sejmu Krajowego (1861, 1867, 1870, 1876, 1883, 1889, 1895, 1901, 1908, 1913) oraz osiem do austriackiej Rady Państwa (1873, 1879, 1885, 1891, 1897, 1900, 1907, 1911).

Według skomplikowanej ordynacji wyborczej Lwów tworzył:

- a) w przypadku wyborów sejmowych: samodzielny okręg wyborczy III kurii (większych miast), w którym wybierano czterech, a od 1896 roku sześciu posłów;
- b) w przypadku wyborów parlamentarnych: dwumandatowy okręg wyborczy przynależny do III kurii, w której ogółem w Galicji wybierano 20 posłów.

Wybory w kurii miejskiej odbywały się w sposób bezpośredni. Jak już wspomnieliśmy, prawo wyborcze kształtowało się na podstawie cenzusu majątkowego i wykształcenia. Wyborcami w III kurii mogli być tylko najwyżej opodatkowani mieszczenie według listy płacących podatek bezpośredni. Prawa wyborcze posiadało 66% osób znajdujących się u góry listy płacących

królestwa Galicji i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim, tamże, 4 III 1861, także: Czas z 1 III 1867; Ordynacja wyborcza sejmowa z 1861 roku – S. Grodziski, *Sejm Krajowy*, t. II, s. 14–23; tamże, t. I, s. 45–78; J. Zdrada, *Wybory do galicyjskiego Sejmu Krajowego w 1867 roku*, s. 41 n.

⁶ RGBl. 1873, nr 40; *Ordynacja wyborcza do Rady Państwa*, Dziennik Polski z 24 IV 1885 oraz 25 IV 1885, 26 IV 1885.

⁷ T. Pilat, *Materiały statystyczne do reformy sejmowego prawa wyborczego*, Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych, t. XXI, z. 1, Lwów 1906, s. 9–11.

podatki. Zachodziła przy tym korelacja pomiędzy cenzusem majątkowym a zamożnością danego ośrodka miejskiego – w dużych, rozwiniętych gospodarczo miastach, do których niewątpliwie należał Lwów, szansa na uzyskanie praw wyborczych była o wiele mniejsza niż w miastach o niższej sumie podatków. Zależność pomiędzy ogólną liczbą ludności zamieszkującej we Lwowie a liczbą obywateli cieszących się prawami wyborczymi pokazuje poniższa tabela. W 1876 roku na 100 osób prawo głosu posiadało w mieście 7, w 1889 – 5, a w 1908 – 11 osób.

Tabela 1. Liczba ludności Lwowa oraz liczba uprawnionych do głosowania podczas wyborów do Sejmu Krajowego.

	Ogólna liczba ludności wg spisów				Uprawnionych do głosowania					
	1869	1880	1890	1900	1876	1883	1889	1895	1901	1908
Lwów	87109	103346	119352	149551	6112	6420	6584	7422	12642	17393

Za: M. Nadobnik, *Wybory do Sejmu Krajowego z r. 1908 i lat dawniejszych*, Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych, t. XXIII, z. 1, Lwów 1910, s. 39.

Poza majątkiem wyborcza karta legitymacyjna przysługiwała także z tytułu wykształcenia i zasług. Cenzus „inteligencji” obejmował duchownych trzech obrządków katolickich, pastorów ewangelickich, przełożonych klasztorów, rabinów okręgów gminnych, urzędników rządowych i autonomicznych, oficerów pensjonowanych, adwokatów, notariuszy (od 1890 roku), doktorów praw, medycyny, filozofii i teologii, aptekarzy, prof. uniwersytetu i gimnazjów, absolwentów wyższych szkół technicznych (od 1890 roku) oraz nauczycieli szkół ludowych. Kategoria ta wynosiła około 1/5 wszystkich wyborców⁸. Nie mogli głosować zarówno wojskowi w czynnej służbie, kobiety (chyba że były właścicielkami nieruchomości lub dyplomu uniwersyteckiego, ale wówczas głosowały przez swoich mężów lub pełnomocników), jak również osoby sądzone i ubezwłasnowolnione (według ówczesnej terminologii „obłąkani”). Liczba wyborców w kurii III nie przekraczała 10% ogółu liczby mieszkańców miast, a na jednego posła przypadało średnio 1000–2000 wyborców i 20 000 ogółu mieszkańców zaliczonych do III ciała wyborczego.

⁸ Np. w 1901 roku w całej Galicji z uprawnionych 49098 do głosowania w kurii III, 10434 przyznano prawa z tytułu inteligencji. T. Pilat, *Materiały statystyczne do reformy prawa wyborczego*, s. 2.

Pomimo elitarności wyborów ich słabą stroną w kurii miejskiej była frekwencja. W 1876 roku wynosiła ona w całej Galicji jedynie 42%, w 1883 roku – 47%; w 1889 roku – 57%, w 1895 roku – 48%, a w 1901 roku – 42%. Również we Lwowie sięgała poziomu 40%–45% uprawnionych do głosowania. Przykładowo podczas wyborów do Sejmu Krajowego w 1867 roku na 5008 uprawnionych do głosowania głosowało 2137 osób; w 1876 roku głosowało 2206 wyborców, przy wyborach do Rady Państwa w 1883 – 3598 osób. Podczas wyborów sejmowych w roku 1889 z 6584 uprawnionych do głosowania do urn wyborczych udało się 2428 osób. Podobnie w 1895, podczas gdy uprawnienia wyborcze posiadało 7422 osób (w tym 3222 na podstawie kwalifikacji i wykształcenia, 4200 na podstawie wysokości opłacanych podatków), głosy oddało niewiele ponad 3000 wyborców. W 1907 roku w pierwszych wyborach powszechnych do Rady Państwa we Lwowie udział wzięło w poszczególnych siedmiu rewirach wyborczych, na które podzielono miasto, przeciętnie od 700 do 2000 wyborców. W 1913 roku uprawnienia wyborcze do Sejmu Krajowego posiadało 21 800 osób, z czego podczas dwóch tur (3 i 7 lipca) głosowało około 8000 osób. Współcześni tłumaczyli na ogół niską frekwencję przy wyborach miejskich przewidywalnością ich wyniku, a także jałowością samego procesu wyborczego, który ograniczał się najczęściej do działalności komitetów miejskich i wąskiej grupy zainteresowanych wyborem danego kandydata, co z kolei wpływało na sztuczność rywalizacji wyborczej.

Wiemy już, że do 1907 roku prawo wyborcze we Lwowie przysługiwało zamożnym mieszczanom oraz reprezentantom inteligencji. Jak przedstawiał się profil narodowościowy lwowskiego wyborcy? Obok Polaków stanowiących w 1900 roku 51,6% mieszkańców Lwowa do urny wyborczej ruszali przede wszystkim Żydzi (27,8% ogółu ludności miasta). Zauważalna była także tendencja wzrostowa odnośnie osadnictwa ukraińskiego w stolicy. Na początku XX wieku ludność ukraińską we Lwowie (18,3%), reprezentowało około 550 wyborców, przy czym były to przede wszystkim osoby, którym prawo wyborcze przysługiwało z tytułu wykształcenia. Z kolei w przypadku ludności żydowskiej o prawie głosu decydował zarówno status materialny, jak i mandat z tytułu inteligencji. W kurii III znaczącą pozycję wśród wyborców zyskali zamożni kupcy i przedsiębiorcy żydowscy. W 1901 roku we Lwowie spośród 12 642 osób uprawnionych do głosowania (w tym 3910 z tytułu

wykształcenia) było 5511 Żydów (w tym 386 z tytułu wykształcenia)⁹. Głosy żydowskich wyborców we Lwowie były poważną siłą, z którą musiały się liczyć lokalne komitety miejskie. Od początku okresu autonomicznego istniał zwyczaj, że jeden mandat do Sejmu Krajowego ze stolicy kraju przynależał reprezentantowi ludności żydowskiej. Warto wspomnieć, że na głosy żydowskich wyborców duży wpływ mieli lokalny kahał oraz rabini, którzy niejednokrotnie pod groźbą klątwy (*chejrem*) nakazywali oddawać głosy na odpowiednich kandydatów.

Kandydaci

W XIX wieku wybór kandydatów we Lwowie traktowano jako swoisty gest wdzięczności uprzywilejowanych mieszkańców prowincji w stosunku do osób powszechnie znanych i szanowanych. Od 1861 roku wyborami w stolicy kierował komitet miejski przy magistracie, którego tzw. obszerniejsza część liczyła zazwyczaj ponad 100 osób. Komitet przyjmował zgłoszenia kandydatów, organizował zebrania przedwyborcze, zatwierdzał zaaprobowane przez publiczność kandydatury. Współpracował także z oddziałem polskiego Centralnego Komitetu Wyborczego dla Galicji Wschodniej, chociaż zachował sporą autonomię od jego decyzji. W latach 80. XIX wieku zaczęły pojawiać się w mieście lokalne komitety tworzone w środowiskach rzemieślniczych, zawodowych i naukowych. To różnicowanie się obywatelskich inicjatyw podczas kampanii wyborczych postępowało wraz z procesem emancypacji niższych warstw społeczeństwa i było jednym z objawów oddziaływania nowoczesnych ruchów politycznych. Pierwszą dużą inicjatywą społeczną, mającą w założeniach wyrażać wolę wyborczą mieszczan, był powołany we Lwowie w 1889 roku Komitet Przedwyborczy Miast i Miasteczek¹⁰. Podczas kolejnej kampanii wyborczej do Sejmu (1895 roku) życie wyborcze w stolicy urozmaicały już różne lokalne inicjatywy, m.in. Komitet Stowarzyszenia Rękodzielniczego, Komitet Mieszkański, Komitet Towarzystwa Strzelnica,

⁹ T. Pilat, *Materiały statystyczne do reformy sejmowego prawa wyborczego*, s. 15–19.

¹⁰ CDIAL, f. 64, op. 1, spr. 519, Uchwały wiecu miast i miasteczek odbytego we Lwowie dnia 28 kwietnia 1889 r., k. 1–1v. Komitet był zwieńczeniem starań podjętych przez środowiska demokratyczne i rękodzielnicze jeszcze w 1885 r., podczas wyborów do Rady Państwa.

Komitet Izby Adwokackiej czy Komitet Towarzystwa Realnościowego. W początkach XX wieku obok komitetów partyjnych i zawodowych, powstawały także komitety kobiece, organizowane przez lokalne sufrażystki.

Kandydowanie w stolicy kraju postrzegano – zwłaszcza w pierwszych dziesięcioleciach doby autonomicznej – w kategoriach przywileju. Jego łąska spływała w pierwszym rzędzie na osoby zasłużone dla galicyjskiej polityki, cieszące się estymą społeczeństwa i popierane przez zaplecze politycznych koterii, a także rodzących się pomału stronnictw. Choć zazwyczaj w toku gorączki przedwyborczej chęć kandydowania zgłaszało kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu kandydatów, w dzień wyborów górę brały tylko najznamienitsze nazwiska¹¹.

Wystarczy wspomnieć, że uhonorowanym posłem Lwowa był Franciszek Smolka – 4-krotny deputowany do Rady Państwa i 7-krotny poseł do Sejmu Krajowego. Smolka – adwokat, znany spiskowiec z lat 30. i 40. XIX wieku, ułaskawiony od kary śmierci, w 1848 roku członek Rady Narodowej, a od 1861 roku honorowy obywatel Lwowa – jak mawiano przy okazji wyborów sejmowych w 1883 r., sam „starczał za program wyborczy”¹². Podobnie jego niedawny przyjaciel, a od 1867 roku kontrkandydat wyborczy Florian Ziemiałkowski przywódca stronnictwa „mameluków”, w latach 1867–1868 prezes Koła Polskiego we Wiedniu, burmistrz Lwowa (1871–1872), a następnie wieloletni minister dla Galicji (1873–1888), samymi tytułami i wpływami na dworze cesarskim zdawał się predestynowany do lwowskiego mandatu¹³. Wielokrotnie ze Lwowa posłami byli również demokratą, żołnierz Powstania Styczniowego Tadeusz Romanowicz i Euzebiusz Czerkawski – prof. i rektor Uniwersytetu Lwowskiego (1875–1877; 1887–1888), inspektor szkolny Styrii i Karyntii (1865–1868), członek Rady Szkolnej Krajowej (1875–1884),

¹¹ Przykładowo w 1876 r. do wyborów miejskich zgłosiło się 14 kandydatów. CDIAL, f. 165, op. 1, spr. 338, Protokół i arkusz do obliczania głosów przy wyborze posłów z miasta Lwowa, k. 1–40. W 1883 r. już 34. CDIAL, f. 165, op. 1, spr. 385, Protokół wyborczy z miasta Lwowa, k. 5.

¹² *Gazeta Narodowa* z 16 III 1883.

¹³ Z. Fras, *Florian Ziemiałkowski (1817-1900). Biografia polityczna*, Wrocław 1991; tenże, *Demokraci w życiu politycznym Galicji w latach 1848–1873*, Acta Universitatis Wratislaviensis (historia) 1997, nr 132, s. 3–248; S. Koźmian, *Reprezentacja kraju naszego w Radzie Państwa*, Kraków 1879, s. 225–239; *Śmierć barona Ziemiałkowskiego*, Czas z 28 III 1900; K. Chłędowski, *Album fotograficzne*, Wrocław 1951, s. 130–137.

jeden z autorów ustawy o języku wykładowym polskim w szkołach ludowych i średnich (1867)¹⁴.

W latach 60. XIX wieku mandat miejski otrzymali także znani ziemianie Leszek hr. Dunin-Borkowski i namiestnik galicyjski Agenor hr. Gołuchowski. Posłami lwowskimi do Sejmu Krajowego byli także samorządowcy i wóldarze miasta, kolejno: Aleksander Jasiński (1874–1879)¹⁵, Wacław Dąbrowski (1883–1885), dr Godzimir Nałęcz-Małachowski (1887–1905), mistrz kowalski Michał Michalski (1905–1907), blacharz Stanisław Ciuchciński (1907–1911), drukarz Józef Neumann (1911–1914) i demokratą Tadeusz Rutowski (1914–1915). Ze Lwowa posłowali także ministrowie: wspomniany już Florian Ziemiałkowski, Władysław Dulęba i dr Leonard Pięta.

O ile na prowincji, w kuriach I i IV dominowali kandydaci konserwatywni, tak w miastach, a szczególnie we Lwowie, mandaty zdobywali przede wszystkim reprezentanci demokratycznej inteligencji. Na przełomie XIX i XX wieku, w miarę różnicowania się stronnictw politycznych i postępującego rozwoju nowych ruchów społecznych, do krzesła poselskiego w stolicy kraju zaczęli pretendować także przedstawiciele masowych partii politycznych: ludowcy, socjaliści, narodowi demokraci. Wszyscy opowiadali się za powszechnym prawem wyborczym do ciał przedstawicielskich w c.k. Monarchii. Symbolem nadchodzących zmian był wybór demokraty Karola Lewakowskiego – przyszłego współtwórcy ruchu ludowego. Jego zwycięstwo w wyborach uzupełniających do parlamentu austriackiego w 1884 roku zaniepokoiło konserwatywne kręgi Galicji Wschodniej. Dziesięć lat później Lewakowski na znak protestu przeciwko uczczeniu pamięci cara Aleksandra III (5 XI 1894 roku) wystąpił z Koła Polskiego w Radzie Państwa i coraz śmielej przemawiał na forum parlamentu przeciwko polityce prowadzonej w Galicji, zyskując sobie w konserwatywnej prasie przydomek „agitatora czerwonego internacjonau”¹⁶.

Prawdziwym zmartwieniem dla kręgów zachowawczych stał się u schyłku XIX wieku ruch socjalistyczny. Powszechny rozgłos socjaliści zdobyli z chwilą utworzenia Galicyjskiej Partii Robotniczej (7 XI 1890), Socjalno-Demokratycznej Partii Galicji (SDPG, 1892), podległej Socjaldemokratycznej

¹⁴ *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938, s. 333–334; K. Chłędowski, *Album*, s. 164–168; S. Koźmian, *Reprezentacja kraju naszego*, s. 33–36.

¹⁵ Daty przy wymienionych nazwiskach oznaczają okres sprawowania funkcji prezydenta miasta Lwowa.

¹⁶ Zob. *Gazeta Narodowa* z 7 VII 1895.

Robotniczej Partii Austrii¹⁷. Wśród działaczy ruchu pojawiły się niebawem znane nazwiska: Ignacy Daszyński, Jan Kozakiewicz, Leon Wasilewski, Józef Hudec, Herman Diamand. Jednocześnie ruch socjalistyczny rozwijał się w środowisku ukraińskim. Na wiecach organizowanych przez PPSD żądano nie tylko poprawy warunków życia i pracy proletariatu, ale także zmiany ordynacji wyborczej opartej na zasadzie czteroprzymiotnikowej i prawa głosu od 20 roku życia. Udział socjalistów w kampanii wyborczej do parlamentu wiedeńskiego w 1897 roku zainaugurował na szeroką skalę nowoczesną, masową agitację wyborczą¹⁸. Organizowano wiece, demonstracje i pogadanki, kolportowano ulotki i odezwy. W nowej kurii powszechnej we Lwowie wybrano przedstawiciela SDPG Jana Kozakiewicza oraz „niezależnego socjalistę” Ernesta Breitera. W 1900 roku w tym samym celu wyborczym mandat zdobył socjaldemokrata Józef Hudec. Niewątpliwie ruch socjalistyczny w całej monarchii przyczynił się (czy wręcz wymógł) zmianę ordynacji wyborczej do Rady Państwa. W 1905 roku na fali rewolucji w Rosji, wzorem innych krajów Przedlitawii, socjaliści galicyjscy urządzali niezliczone wiece, pochody i zgromadzenia ludowe za poparciem powszechnego prawa wyborczego. Dnia 29 października 1905 roku we Lwowie PPSD wraz z ukraińskimi socjalistami przygotowała strajk robotniczy i pochód, który zakończył się wręczeniem marszałkowi krajowemu i namiestnikowi Andrzejowi hr. Potockiemu dwujęzycznej petycji żądającej czteroprzymiotnikowej reformy wyborczej i zniesienia kurii wyborczych¹⁹. Podczas pierwszych wyborów powszechnych do Rady Państwa w 1907 roku socjalistów we Lwowie reprezentował Herman Diamand.

Od końca XIX wieku ambicje poselskie miała także młoda endecja. Polski ruch narodowodemokratyczny na dobre zaczął rozwijać się w Galicji od 1895 roku, wraz z przeprowadzką z Królestwa do Lwowa Romana Dmowskiego i Jana Ludwika Popławskiego²⁰. Środowisko skupione początkowo wokół

¹⁷ W 1897 r. SDPG zmieniła nazwę na Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska (PPSD). O unarodowieniu partii lewicowych zob. R. Tomczyk, *Polska lewica galicyjska w Austrii i II Rzeczypospolitej*, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 35 n.

¹⁸ Partyjny komitet wyborczy SDPG powstał jesienią 1896 r. *Pamiętnik Hermana Diamanda zebrany z wyjątków listów do żony*, Kraków 1932, s. 26.

¹⁹ AGAD, zespół 307 c.k. Ministerium des Innern, Akta Prezydialne, sygn. 46, Petycja wręczona 29 X 1905 roku Marszałkowi Krajowemu przez masową deputację PPSD, [1905 r.], k. 364–389.

²⁰ Szerzej zob. W. Feldman, *Stronnictwa i programy*, t. II, s. 163–234; A. Wysocki, *Stronnictwa polskie w Galicji*, Przewodnik Naukowy i Literacki, r. XL, nr 2 (1912), s. 296–302;

„Przeglądu Wszechpolskiego” akcentowało jedność Polaków we wszystkich trzech zaborach, krytykowało dualizm patriotyzmu polsko-austriackiego i zaniedbaną kwestię „ruską”, posądzając o jej powstanie rząd centralny²¹. W ciągu kilku lat udało się endecji uzyskać wpływy wśród lwowskiej inteligencji i w kierownictwie wielu organizacji społecznych²². Wkrótce zwolennicy tego nurtu zaczęli odgrywać znaczącą rolę w galicyjskiej polityce. Posłami sejmowymi i parlamentarnymi ze Lwowa związanymi z ruchem narodowym byli m.in. nauczyciel III gimnazjum dr Franciszek Tomaszewski, prof. Uniwersytetu Lwowskiego Stanisław Głabiński, ekonomista prof. Józef Buzek i prezes Związku Młodzieży Polskiej „Zet” na Galicję Wschodnią, Ernest Adam.

Zmiany socjalne postulowane przez nowe ruchy polityczne przybrały na sile pod koniec XIX wieku, a ich hasłem naczelnym była reforma anachronicznego systemu wyborczego w Galicji. Na znaczeniu traciło przekonanie o predestynowanej roli szlachty, a w dalszej kolejności miejskiej inteligencji do pełnienia funkcji publicznych. Przekonanie to ściśle wiązało się z hierarchicznym modelem społecznym, kultywowanym w konserwatywnych kręgach politycznych. Hasło egalitaryzmu, z którym występowały nowe partie polityczne, dotyczyło przede wszystkim aktywnego włączenia się niższych warstw społeczeństwa do udziału w polityce. W końcu „stare” musiało ustąpić pod naporem społecznej rewolucji. Każda kolejna kampania wyborcza pokazywała jak wielkie i dynamiczne były to zmiany.

W 1901 roku stolica Galicji po raz pierwszy wyniosła na krzesło poselskie do Sejmu Krajowego chłopą. Ku zaskoczeniu tradycjonalistów jeden z sześciu lwowskich mandatów przypadł w udziale działaczowi Stronni-

A. Wątor, *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku*, Szczecin 2002; W. Potkański, *Ruch narodowo-demokratyczny w Galicji przed 1914 rokiem*, Warszawa 2002.

²¹ J.L. Popławski, *Pisma polityczne*, t. II, Kraków-Warszawa 1910, s. 433–435.

²² Były to m.in. Towarzystwo Wydawnicze, Związek Naukowo-Literacki, Towarzystwo Ludoznawcze, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Towarzystwo Szkoły Ludowej, Towarzystwo Kółek Rolniczych, Galicyjskie Towarzystwo Rolnicze. Ponadto w Galicji działał także Związek Młodzieży Polskiej „Zet” i szereg pomniejszych inicjatyw, które wyszły z kręgów Narodowej Demokracji. Zob. A. Wątor, *Narodowa Demokracja w Galicji*, s. 15–50; A. Wysocki, *Sprzed pół wieku*, Kraków 1974, s. 237–240; F. Rawita-Gawroński, *Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914)*, oprac. E. Koko, Gdańsk 2012.

ctwa Ludowego, Jakubowi Bojce²³. Po porażce Bojki w macierzystym okręgu dąbrowskim IV kurii jego kandydaturę we Lwowie niespodziewanie zgłosił komitet techników i przemysłowców lwowskich, a poparła redakcja endeckiego „Wieku XX” (J.L. Popławski). Sam Bojko nie wierzył w zwycięstwo i nie uczestniczył w kampanii wyborczej w mieście, którą naprędce zorganizowała i prowadziła głównie młodzież akademicka. Wiadomość o jego kandydaturze zelektryzowała lwowską prasę. Mury Lwowa zdobiły plakaty z napisami „Bojko posłem stolicy być godzien”. Konserwatywna „Gazeta Narodowa” nazwała ten pomysł komedią i oznaką, że „chłopom się przewróciło w głowach”²⁴. Zwycięstwo włościanina odbiło się szerokim echem w całej Galicji. Lwowska ulica zgotowała zwycięscy manifestację patriotyczną przy dźwiękach *Jeszcze Polska nie zginęła*. Nie obyło się jednak bez kontrowersji. Wieść niosła, że Bojko zdobył mandat dzięki głosom żydowskich wyborców, którzy mylnie skojarzyli nazwisko kandydata z żydowską rodziną Bojków we Lwowie. Jednak bez względu na to sukces działacza SL, w dodatku niezwiązanego w żaden sposób ze stolicą kraju, stał się czytelnym symbolem usamodzielnienia elektoratu od wpływów wszechwładnego komitetu miejskiego, proponującego znane i powtarzalne w każdej kampanii nazwiska.

Kolejnym symbolem zmian społecznych wplecionym w gorączkę kampanii wyborczych we Lwowie była kandydatura Marii Dulębianki – malarki, działaczki społeczno-kulturalnej związanej ze środowiskami emancypacyjnymi we Lwowie, przewodniczącej Związku Uprawnienia Kobiet, prywatnie przyjaciółki znanej polskiej pisarki Marii Konopnickiej²⁵. Ponieważ kobiety pozbawione były zarówno biernego, jak i czynnego prawa wyborczego (poza pełnomocnictwem), pomysł Dulębianki dotyczący ubiegania się w 1908 roku o mandat sejmowy można nazwać swoistym happeningiem. Kandydatka otrzymała poparcie Stronnictwa Ludowego oraz Koła Oświatowego Postępowych Kobiet i choć z przyczyn formalnych jej nazwisko skreślono z listy, to podczas wyborów otrzymała 511 głosów, uznanych następnie za nieważ-

²³ Zob. Z. Iłski, *Wybór Jakuba Bojki do sejmu galicyjskiego (1901)*, Rocznik Lwowski 1995/1996, s. 127–137; B. Kasperek, *Jakub Bojko 1837–1943*, Lublin 1998, s. 112–114.

²⁴ *Gazeta Narodowa* z 10 IX 1901. We Lwowie kandydowało 14 osób. Konserwatywny polski Centralny Komitet Wyborczy popierał Romana Dzieślewskiego, dr. Edwarda Stroynowskiego, Godzimira Małachowskiego, dr. Leonarda Piętaka i dr. Emila Byka.

²⁵ Zob. K. Zwolak, *Maria Dulębianka. Barwy kampanii*, [w:] *Krakowski Szlak Kobiet. Przewodniczka po Krakowie emancypantek*, red. E. Furgał, Kraków 2009, s. 75–77.

ne²⁶. Dułębianka kontynuowała walkę o prawa wyborcze kobiet we Lwowie również w następnych latach. W 1911 roku założyła Wyborczy Komitet Kobiet do Rady Miejskiej we Lwowie, redagowała także dodatek do „Kuriera Lwowskiego” zatytułowany „Głos Kobiety”. W broszurze *Polityczne stanowisko kobiety* (1908) Maria Dułębianka surowo oceniła masowe partie polityczne, wskazując, że żadna z nich (ludowcy, endecja, socjaldemokracja) nie odpowiadała w pełni kobietom, a prowadzona przez nie kampania wyborcza „schlebiała dzikim instynktom tłumu” i odwoływała się do egoizmu narodowego lub klasowego²⁷.

Jak już wspomniano, ważną rolę w mieście odgrywali żydowscy wyborcy, których społeczność, według przyjętego zwyczaju, reprezentował jeden poseł sejmowy z kurii III. Posłowie żydowscy najczęściej wywodzili się z rodzin spolonizowanych lub też sprzyjali asymilacji. Godności tej dostąpili w kolejności rabin Marek Dubs (1861, 1867), adwokat dr Herman Frankel (1870), działacz ruchu asymilacyjnego we Lwowie, członek zarządu gminy wyznaniowej żydowskiej oraz takich stowarzyszeń asymilacyjnych jak np. *Dorsze Szolem*, *Jad Cheruzim* i *Agudas Achim*, dr Bernard Goldman (1883, 1889, 1895) oraz adwokat dr Natan Loewenstein (1908). Tradycja „żydowskiego mandatu” do sejmu ze Lwowa została przerwana w 1901 roku, kiedy to w pierwszym głosowaniu upadły obie kandydatury żydowskie: dr. Emila Byka popieranego przez CKW i adwokata dr. Edwarda Liliena.

Na ogół lwowski kahał postępował zgodnie z wolą polskich wyborców, a żydowskie *votum separatum* należało podczas kampanii wyborczych do rzadkości. Jedyne wyłom od tej zasady nastąpił podczas wyborów do Rady Państwa w 1873 roku, kiedy to działacze skupieni wokół towarzystwa religijnego *Szomer Izrael* powołali do życia odrębny komitet żydowski pod nazwą *Central Wahlcomite der Juden In Galizien* (CWJG)²⁸. Upatrując nadzieje

²⁶ M. Nadobnik, *Wybory do Sejmu Krajowego z r. 1908*, s. 46.

²⁷ M. Dułębianka, *Polityczne stanowisko kobiety*, Lwów 1908, s. 9.

²⁸ W komitecie zasiadali: dr Juliusz Kolischer, dr Józef Kohn, Maurycy Lazarus, dr Emil Byk, Salomon Barach, Rubin Bierer, Salomon Buber, Joachim Chajis, Maksymilian Eppstein, Izaak Ettinger, Emanuel Frankel, Emanuel Gall, Dawid Goldhaum, dr Henryk Gottlieb, Adolf Herz, Jakób Klein, dr Józef Kolischer, dr Salomon Landesberger, Ozjasz Landau, Bernard Loewenstein, dr Filip Mansch, Ozjasz Menkes, Zygmunt Rucker, Ignacy Russmann, dr Maksymilian Sokal, dr Szymon Schaff, Mojżesz Schrenzel i dr Leon Witz. CDIAL, f. 196, op. 1, spr. 45, Odezwa Komitetu Wyborczego Żydów w Galicji, lipiec 1873 roku, k. 27; Czas z 18 VI 1873; H. Binder, *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen*, s. 203–205, 347–350. Szerzej na temat tej kampanii wyborczej zob.: R. Manekin, *Politics*,

w rządach centralistów w Austrii i sprzeciwiając się jednocześnie polonocentrycznej wizji autonomii galicyjskiej, komitet w kilku okręgach miejskich w Galicji Wschodniej wysunął kandydatów w opozycji do polskiego CKW. We Lwowie z poparciem CWJG bezskutecznie ubiegał się wówczas o mandat Filip Menache. Ten akt „niesubordynacji” ze strony Żydów podczas wyborów opinia publiczna w Galicji przyjęła z największym oburzeniem²⁹. W późniejszych latach podczas wyborów do Rady Państwa Żydzi we Lwowie oddawali z reguły głosy na tzw. „listę rządową”, a więc osoby polecane przez komitet miejski i mające aprobatę rabina. Dla przykładu w 1900 roku rabin Icchak Schmelkes wydał odezwę zachwalającą kandydatury ministra Leonarda Piętaka i Władysława Dulęby. Na afiszu pod nazwiskami kandydatów znalazł się zapis: „My Żydzi, jesteśmy zmuszeni trzymać się rządu. Jemu bowiem zawdzięczamy wszystko i on tylko może nas od nędzy ochronić”³⁰.

Ze swoimi kandydaturami występowali także Rusini (Ukraińcy) skupieni wokół własnych organizacji wyborczych, tworzonych w opozycji do działalności polskiego Centralnego Komitetu Wyborczego w Galicji Wschodniej. Od 1870 roku do ruskiego elektoratu kierowała swoją działalność moskalfilska Rada Russka, następnie – w miarę dyferencjacji kierunków politycznych – także ukraińscy narodowcy skupieni pod szyldem Hołownego Ruskiego Wyborczego Komitetu, a następnie w ramach komitetów partyjnych. Kandydatury ukraińskie były obecne głównie na prowincji, w okręgach IV kurii, gdzie z wielkim wysiłkiem, udawało się na ogół komitetom ruskim (ukraińskim) pozyskać kilka miejsc w sejmie lub parlamencie austriackim. Do końca istnienia c.k. monarchii Ukraińcy nie zdobyli jednak ani jednego mandatu we Lwowie, pomimo promowanych kandydatur. Dla przykładu w 1879 roku z poparciem Rady Russkiej o mandat do Rady Państwa w mieście starali się ks. Julian Sembratowycz i Mychajło Dymet. W 1883 roku do Sejmu kandydował we Lwowie Anatol Wachnianyn³¹. W 1901 roku Narodna Rada popierała w stolicy kraju kandydatury prezesa Narodnej Torhowli Wasyla Nahirnego, którego polska prasa kpiąco określiła mianem „wieczne-

Religion and National Identity: The Galician Jewish Vote In the 1873 Parliamentary Elections, Polin. Studies in Polish Jewry 2001, vol. 12: *Focusing on Galicia: Jews, Poles and Ukrainians 1772–1918*, s. 100–119.

²⁹ Zob. np. komentarze w prasie: *Gazeta Narodowa* z 4 V, 1 i 5 VI 1873.

³⁰ *Kurier Lwowski* z 20 XII 1900.

³¹ Kandydat zdobył 185 głosów. CDIAL, f. 165, op. 1, spr. 385, Protokół wyborczy z miasta Lwowa, k. 5.

go kandydata³² oraz adwokata Stepana Fedaka³³. W 1907 i 1913 roku ukraińskim kandydatem w mieście był dr Jehwen Ozarkewycz (*Narodnyj Ukrajinśkyj Komitet*), który zdobył ogółem 1353 głosów³⁴.

Wybory w przestrzeni miasta

Kampanie wyborcze w mieście koncentrowały się na lwowskim ratuszu. W jego gmachu obradował zazwyczaj miejski komitet wyborczy, a w sali posiedzeń odbywały się zgromadzenia przedwyborcze. Podczas przemówień kandydatów na galeriach zasiadali mieszkańcy miasta. Początkowo wstęp na zgromadzenia przedwyborcze dotyczył wszystkich obywateli, bez różnicy stanu oraz posiadanych (bądź też nie) praw wyborczych. W latach 80. i 90. XIX wieku próbowano ograniczać udział w zgromadzeniach „gawiedzi”, ponieważ – według konserwatywnej prasy – agitacja demokratów i ludowców popierających takie postaci, jak Karol Lewakowski czy Henryk Rewakowicz, przyczyniła się do „degradacji roli politycznej Lwowa”³⁵. W 1889 roku na łamach prasy narzekano: „kiedyś [we Lwowie] wybierano inteligencję, mężów czynu, znane osobistości. Przez 28 lat otworzono wrota obcym prądom rozkładowym, które zdrowy zmysł narodowy zmęciły”³⁶. Ku zgrozie czynników zachowawczych zgromadzenia wyborcze zaczęły przypominać cyrk. W ratuszu, podczas przemów kandydatów, ciskano z galerii papierowymi kulkami, gwizdano i tupano, jeśli akurat do głosu dochodził ktoś nieschlebający populistycznym hasłom. Przedstawiając obrazki wyborcze ze stolicy kraju, „Gazeta Narodowa” wieściła rychły upadek polityczny Galicji³⁷. W 1891 roku z powodu awantury, która wybuchła na galeriach podczas przemówienia Stanisława Szczepanowskiego, zamknięto zgromadzenie przedwyborcze i wprowadzono zakaz uczestniczenia w podobnych wydarzeniach dla osób nieposiadających praw wyborczych³⁸.

³² Za: Naprzód z 11 IX 1901.

³³ *Wstańcie, kajdany porwijcie*, Diło z 7 IX 1901.

³⁴ *Wybory we Lwowie*, Kurier Lwowski z 18 V 1907.

³⁵ *Gazeta Narodowa* z 14 i 22 VIII 1895.

³⁶ *Gazeta Narodowa* z 28 VI 1889.

³⁷ *Gazeta Narodowa* z 14 VIII 1895.

³⁸ *Gazeta Narodowa* z 17 I 1891.

W sześciu salach ratusza na pierwszym i drugim piętrze odbywało się głosowanie podczas wyborów. Podział na sale odpowiadał numerom kart legitymacyjnych lub też literkom alfabetu, według których uszeregowano nazwiska wyborców. Wybory zazwyczaj odbywały się w godzinach od 9:00 do 18:00.

Z chwilą wprowadzenia V kurii wyborczej do Rady Państwa, głosy oddawano także w szkołach męskich im. Mickiewicza, Staszica i św. Anny³⁹. Podczas pierwszych powszechnych wyborów do parlamentu austriackiego we Lwowie posłów wybierano w siedmiu okręgach ustanowionych na terenie miasta: I – w ratuszu; II – w budynku przy ul. Krasickich 12; III – w szkole żeńskiej im. Sobieskiego przy ul. Zamarstynowskiej; IV – w szkole żeńskiej im. św. Antoniego przy ul. Łyczakowskiej; V – w szkole miejskiej im. św. Elżbiety przy ul. Zielonej; VI – w szkole im. Marii Magdaleny przy ul. Leona Sapiehy i dla okręgu VII – w szkole miejskiej im. Kordeckiego przy ul. Kordeckiego, w szkole żeńskiej im. św. Marcina przy ul. św. Marcina, w szkole Zimorowica przy ul. Łączakowskiej⁴⁰. Pomimo diametralnego zwiększenia liczby uprawnionych do głosowania administracja miejska nie zadbała o przygotowanie odpowiednich warunków lokalowych dla przeprowadzanych wyborów. W rezultacie podczas głosowania 18 maja 1907 roku w szkole im. Sobieskiego przy ul. Zamarstynowskiej „z powodu ścisłu panującego przed drzwiami do sal, wyborcy nie wychodzili z sali po głosowaniu drzwiami, tylko oknem. Z okien zaś, znajdujących się na wysokim parterze, schodzili po drabinie na dziedziniec i ogródek szkolny”⁴¹.

Pomniejsze zgromadzenia wyborców odbywały się także w poszczególnych dzielnicach. Od lat 60. XIX wieku praktykowano na nich próbne głosowania, które były swoistym barometrem poparcia dla proponowanych kandydatów. Dla przykładu w 1867 roku wyborcy dzielnicy II gromadzili się w Ogrodzie Jezuickim, a oddający głosy w dzielnicy III – w szkole św. Marcina⁴². Wraz z rozwojem różnych kierunków politycznych i wynikającą z niego pluralizacją życia obywatelskiego – obok komitetu miejskiego – zgromadzenia wyborcze organizowały także pomniejsze komitety obywatelskie, zawodowe i partyjne. Ich miejscem były najczęściej sale stowarzyszeń i szkoły.

³⁹ Gazeta Narodowa z 10 III 1897.

⁴⁰ Kurier Lwowski z 17 V 1907.

⁴¹ *Wybory we Lwowie*, Kurier Lwowski z 18 V 1907.

⁴² *Część nieurzędowa*, Gazeta Lwowska z 6 II 1867.

Przykładowo w 1897 roku Stronnictwo Ludowe popierające kandydatury Karola Lewakowskiego i Henryka Rewakowicza wynajęło na cele agitacyjne budynki szkolne na przedmieściach miasta⁴³. W 1907 roku komitet urzędników zwoływał zebrania w kasynie urzędniczym (ul. Rynek 9), rzemieślnicy w salach stowarzyszenia „Gwiazda” (ul. Franciszkańska). W 1908 roku miejski komitet ludowy oraz komitet polskiego Stronnictwa Demokratycznego debatowały nad kandydaturami w szkole im. Mickiewicza oraz w pomieszczeniach Towarzystwa Pedagogicznego. W ostatnim z wymienionych miejsc spotykały się także sufrażystki z Komitetu Równouprawnienia Kobiet. Młodzież Wszechpolska organizowała spotkania z kandydatami w salach towarzystwa „Skała”. Wymienione zebrania gromadziły tłumy wyborców i gapiów. W różnych miejscach na terenie miasta spotykali się także członkowie pomniejszych, efemerycznych komitetów wyborczych, korporacji, cechów etc.⁴⁴

Ponadto od początku ery autonomicznej Rusini zwoływali własne zgromadzenia wyborcze, których miejscem były zazwyczaj sale Narodnego Domu⁴⁵. Ludność żydowska uczestniczyła w zebraniach kahału poświęconych tematowi wyborczym. Sprawa kandydatur była podnoszona także przez rabinów w synagogach. W 1908 roku zebrania wyborcze żydowskich rzemieślników odbywały się w siedzibie towarzystwa Jad Charuzim przy ul. Bernsteina (obecnie ul. Szolema Alejchema).

Rytuał wyborczy: agitacja i jej narzędzia

Choć elitarność XIX-wiecznych wyborów poważnie ograniczała krąg osób biorących czynny udział w akcie wyborczym, to jednak sama agitacja wciągała w swoją orbitę szerokie rzesze społeczeństwa. Szybko okazało się bowiem, że z jednej strony potrzeba reklamy dla kandydatów, a z drugiej wszechobecna korupcja napędzały swoisty wyborczy przemysł. Kampanie wyborcze dawały zatrudnienie agitatorom, zapewniały wzrost obrotów w karczmach,

⁴³ *Ścisłejszy wybór dwóch posłów*, *Gazeta Narodowa* z 21 III 1897.

⁴⁴ Zob. *Kurier Lwowski* z 4, 16, 27 II 1908.

⁴⁵ *Czwarte zgromadzenie przedwyborcze we Lwowie*, *Gazeta Narodowa* z 29 I 1867; CDIAL, f. 196, op. 1, spr. 76, Program zebrania członków towarzystwa politycznego *Rada Russka* we Lwowie, 29 kwietnia 1873 r., k. 9.

szynkach i restauracjach, stworzyły także efemeryczne zajęcia i kategorie zawodowe. Jedną z nich były tzw. hieny wyborcze. Tym pogardliwym mianem określano osoby trudniące się skupowaniem głosów i kart legitymacyjnych w cieniu lokalu wyborczego. Jeśli wierzyć treściom ówczesnych protestów wyborczych, to na porządku dziennym było także m.in. wynajmowanie płatnych wyborców lub osób, które udawały takowych z odkupionymi kartami legitymacyjnymi w dłoniach. W 1889 roku naliczono 60 takich „wyborczych macherów” w budynku ratusza⁴⁶. W 1907 roku policja aresztowała 20 osób, które próbowały oddawać głosy w kilku lokalach wyborczych na terenie miasta, używając w tym celu kilku różnych kart legitymacyjnych⁴⁷. W 1911 roku w następujący sposób na łamach „Kuriera Lwowskiego” relacjonowano atmosferę wyborczą w centrum miasta: „ruch wyborczy ogromny. Nawet na dalekich od środowisk wyborczych ulicach występuje bardzo wybitnie. Co chwila mknie obładowana wyborcami dorożka ku centrum lub wraca, wioząc hieny po nowe ofiary. Pod ratuszem miejsce przekupek zalegają hieny [...]. Ulicami przeciąga czasem samotny policjant i wiedzie również samotną hienę do aresztu. Pijaństwo kwitnie. Pije wszystko: wyborcy, hieny, dorożkarze, konie dorożkarskie nieledwie [...]. Co chwila wyłania się z tłumu jakiś mówca i momentalnie znika, ściągnięty przez zwolenników przeciwnej partii”⁴⁸.

Tłum agitatorów przed drzwiami lwowskiego ratusza był nieodłącznym obrazkiem wyborów. Wśród „hien” i naganiaczy spacerowali także „stójkowi” z transparentami wymalowanymi na drewnianych deskach. Nie brakowało także niekiedy samych kandydatów, którzy przechadzali się wokół lokali wyborczych, wzbudzając zainteresowanie i oklaski. W 1911 roku jeden z kandydatów – „niezależny socjalista” Ernest Breiter urządził agitację w lokalu wyborczym II okręgu przy ul. Krasickich, krążąc po korytarzach i salach, w których oddawano głosy⁴⁹.

Nie tylko we Lwowie, ale w całej Galicji do obyczaju wyborczego należały wystawne uczty, festyny i wyborcze pijaństwo. O ile przysłowiowa „kiełbasa wyborcza” dotyczyła głównie galicyjskiej prowincji, to w stolicy kraju

⁴⁶ CDIAL, f. 165, op. 1, spr. 434, Protest wyborców miasta Lwowa przeciwko wyborowi Michała Michalskiego, k. 68–73.

⁴⁷ *Wybory we Lwowie*, Kurier Lwowski z 18 V 1907.

⁴⁸ *Lwów w dzień wyborów*, Kurier Lwowski z 20 VI 1911.

⁴⁹ *Wybory we Lwowie*, Kurier Lwowski z 19 VI 1911.

(i innych miastach) agitatorzy nie szczędzili środków na inny, znany dobrze w IV kurii środek: mocny trunek, którym częstowano wyborców oczekujących w długich kolejkach na oddanie głosu (w 1913 roku średni czas oczekiwania w kolejce wynosił dwie godziny⁵⁰). Atmosfera służyła nadużyciom i fałszerstwom, w których udział brali zresztą nie tylko przekupieni macherzy. Również członkowie komisji wyborczej niejednokrotnie wpływali na wynik wyborów, skreślając z listy wyborców niepożądane osoby, agitując za danym kandydatem lub manipulując przy aktach wyborczych. Do lokalnego słownika weszło nawet prześmiewcze pojęcie „godzina duchów”, odnoszące się do przerwy w pracy komisji wyborczej (zazwyczaj między 12:00 a 13:00), podczas której w tajemniczy sposób przybywało głosów⁵¹.

Signum temporis stały się wszelkie materiały propagandowe towarzyszące wyborom. Podczas kampanii w 1861 i 1867 roku wykorzystywano w tym celu znane od wielu lat broszury, jednak wkrótce zastąpiła je atrakcyjniejsza i bardziej przystępna forma: druki ulotne. Po raz pierwszy na szeroką skalę ulotek użyto we Lwowie w 1869 roku podczas wyborów uzupełniających do Sejmu Krajowego. Tak oto narzędzia agitacji opisywano wówczas na łamach „Gazety Narodowej”: „Lwów zarzucony pisemkami najrozmaitszej treści, drukarnie pracują dzień i noc i nie mogą podołać. Biuro »Dziennika Polskiego«, organu p. Ziemiałkowskiego zamieniło się w laboratorium, stąd co chwila wylatują to plakaty, to pisemka. Posługacze najęci z Towarzystwa roznoszą po domach, sklepach i urzędach kartki do głosowania i odezwy i pisemka różne, popierające kandydaturę dr. Ziemiałkowskiego. Po trafikach zawijają cygara w odezwę Ziemiałkowskiego i dodają gratis do cygar”⁵².

Propagandzie wyborczej, a następnie ogłoszeniu wyników głosowania zazwyczaj towarzyszyła spontaniczna manifestacja mieszkańców miasta. W początkach okresu autonomicznego na cześć zwycięzców organizowano pochody z pochodniami (tzw. fakelcugi), oddawano salwy honorowe z karabinów, a także używano ogni bengalskich. W 1870 roku asortyment środków został wzbogacony m.in. o balony, które wypuszczano w niebo na ratuszowym placu⁵³.

⁵⁰ *Lwowskie wybory*, *Dziennik Polski* z 4 VII 1913.

⁵¹ *Kurier Lwowski* z 17 VI 1911.

⁵² *Gazeta Narodowa* z 22 X 1869.

⁵³ *Gazeta Narodowa* z 9 VII 1870.

Nieodłącznym elementem krajobrazu podczas wyborów były afisze wyborcze. Najczęściej umieszczano na nich nazwiska kandydatów oraz ważne osobistości lub instytucje polecające oddawać na nich głosy. Rekomendacja dodawała kandydatowi splendoru, a niejednokrotnie stanowiła dlań także gwarancję sukcesu. Zazwyczaj na plakatach nie umieszczano ikonografii. Podobizny kandydatów ukazywały się – wraz z reklamą wyborczą – w prasie. Zamiast rycin, afisze zachwalały kandydatów długą listą zasług dla kraju i Lwowa. U progu XX wieku na plakatach pojawiły się także hasła wyborcze. Np. w 1897 roku afisz wyborczy Edmunda Mochneckiego ozdobiono mottem: „Honor i powaga stolicy wymaga – głosuj na Mochneckiego”⁵⁴.

Do ikonografii wyborczej zaliczyć można także m.in. maski-podobizny kandydatów, które przywdziewali wynajęci agitatorzy i krążące ulicami miasta wozy oblepione plakatami. W 1870 roku popierający Ziemiałkowskiego komitet „mameluków” zorganizował „żywą” reklamę swego kandydata: dzień przed wyborami wokół ratusza na białym koniu kursował jeździec z umieszczonymi na ciele plakatami⁵⁵. Na ulicy można było tego dnia spotkać także jednego z redaktorów „mameluckiego” „Dziennika Polskiego”, którego patriotyczne nawoływania do oddania głosu na Ziemiałkowskiego korespondowały z ubranym specjalnie na tę okoliczność polskim mundurem⁵⁶. Z kolei w dniu wyborów poranek głosującym umilała orkiestra wynajęta przez komitet miejski⁵⁷. Wyborcom schlebiano także poprzez różne udogodnienia, np. podwożenie do lokalu wyborczego wynajętymi wozami i dorożkami sponsorowanymi przez komitet danego kandydata⁵⁸. W 1895 roku po mieście krążył także wóz upstrzony plakatami wyborczymi, na którym siedzieli kandydaci jednego z „niezawisłych komitetów”⁵⁹, prowadząc ożywioną agitację.

W czasie kampanii wyborczych kwitła satyra. W prasie humorystycznej naigrywano się z poszczególnych kandydatów, publikując wiersze, karykatury i przeróżne anegdoty. Z biegiem lat jowialne żarty coraz częściej ustępowały miejsca brutalnemu poczuciu humoru, którego ostrze miało jeden cel:

⁵⁴ Dziennik Polski z 13 III 1897.

⁵⁵ Gazeta Narodowa z 8 VII 1870. Jak wyliczyła skrupulatnie Gazeta Narodowa, agitacja za Ziemiałkowskim miała kosztować jego komitet 13 000 złr. Tamże.

⁵⁶ Gazeta Narodowa z 9 VII 1870.

⁵⁷ Gazeta Narodowa z 8 VII 1870.

⁵⁸ Czas z 24 X 1869.

⁵⁹ Gazeta Narodowa z 1 X 1895.

wyszydzić i skompromitować kontrkandydata. „Brudy”, insynuacje i sprawy prywatne kandydatów stały się pożywką nie tylko dla satyrycznych pism, ale także dzienników krajowych i rywalizujących ze sobą kandydatów. W 1883 roku podczas wyborów do Sejmu Krajowego na ulicach Lwowa pojawiły się anonimowe ulotki dyskredytujące życie prywatne kandydującego w mieście profesora Politechniki Lwowskiej Juliana Zachariewicza. Pisma te były narzędziem walki wyborczej komitetu jego przeciwnika – Tadeusza Romanowicza⁶⁰. W latach 80. i 90. XIX wieku, wraz ze wzrostem agitacji demokratów i ludowców popierających w mieście Karola Lewakowskiego i Henryka Rewakowicza, do kultury politycznej wdarła się niespotykana dotąd agresja. W prasie wszystkich odcieni politycznych pojawiły się inwektywy i kompromitujące informacje, mające zdyskredytować obóz przeciwny. W 1889 roku kandydaturą, która poruszyła konserwatywną część opinii publicznej w mieście był Henryk Rewakowicz, który rywalizował podczas ściślejszego wyboru z Michałem Michalskim. Walka wyborcza przebiegała wśród wrzawy lokalnych dzienników, wyciągających kompromitujące informacje na temat przeszłości Rewakowicza. Zarzucano mu m.in. nielojalną postawę podczas wyborów do Rady Państwa w 1873 roku, kiedy to starał się o mandat z listy kandydatów centralistycznych⁶¹.

U progu XX wieku życie polityczne uległo umasowieniu, ale także brutalizacji – aby zdyskredytować przeciwników coraz częściej uciekano się do bezpardonowej walki na wiecach i łamach prasy. Dotyczyło to głównie reprezentantów nowych ruchów politycznych. Wymownym przykładem może być rywalizacja wyborcza w V kurii lwowskiej pomiędzy Józefem Hudecem – kandydatem socjaldemokratów i jego przeciwnikiem, wspomnianym już secesjonistą z ruchu socjalistycznego (1892), dziennikarzem Ernestem Breiterem. Po obu stronach publikowano kompromitujące informacje na temat chorób, alkoholizmu, korzystania z domów publicznych. Przykładowo na łamach „Gazety Wyborczej” – organu PPSD, tak charakteryzowano Breitera: „Breiter – moczymorda, jego wyborcy to kreatury o tak straszliwej fizjonomii, że w lesie sam na sam spotkawszy się z takim pierwszy w łeb mu strzelaj, jeśli żywot chcesz mieć cały [...] jego mandat powinien być z okręgu Brygidki [lwowskie więzienie – przyp. M.S.]”; „Breiter szuja, darmożjad, w dzień w kościele w nocy w lokalach wyznawczyń wolnej miłości się spo-

⁶⁰ Gazeta Narodowa z 14 VI 1883.

⁶¹ Gazeta Narodowa z 7 VII 1889.

wiada, wśród Polaków–Polak, wśród Rusinów–Rusin, wśród Niemców–Niemiec, w mieście filosemita, na wsi antysemita, czuje pociąg do trzody chlewnej, kwiczy bo taka jego natura”. Z kolei Breiter na łamach wydawanej przez siebie „Jednodniówki Wyborczej” odpowiadał: „Hudec – osobliwość zoologiczna, wielbiciel damskich butów, świnia co się w rynsztokach nie raz wala, padalec polityczny, gruba becza, pasibrzuch i zero umysłowe”⁶². Podobne inwektywy rzucone pod adresem politycznych oponentów można odnaleźć na łamach prasy różnych odcieni. Im bardziej zaciętą stawała się walka o mandat, tym większej brutalizacji ulegała wyborcza retoryka.

Zamieszki

Kampanie wyborcze stały się naturalnym polem bitwy dla politycznych oponentów. Konflikty polityczne przekładały się na istniejące antagonizmy społeczne i narodowościowe, napędzając tym samym machinę agitacji. Wiece wyborcze oraz gorące przemówienia kandydatów oddziaływały na zgromadzony tłum, prowadząc do radykalizacji nastrojów. W praktyce rywalizacja pomiędzy kandydatami niejednokrotnie skutkowałą uliczną walką pomiędzy zwolennikami różnych kandydatur i opcji politycznych.

Ofiarami istniejących antagonizmów w okresie wyborów padała m.in. ludność żydowska. W 1870 roku popierający „mameluków” Żydzi w Tarnopolu, Stryju, Kołomyi i Lwowie spotkali się z agresją ze strony zwolenników federalistów (promujących kandydaturę Franciszka Smolki), przekonanych, że za poparciem dla Floriana Ziemiałkowskiego stali przemysłowcy, kupcy i bankierzy żydowscy, którym ten wyjednał odpowiednie koncesje w rządzie⁶³. Pojawiły się nawet oskarżenia, że Ziemiałkowski nie jest kandydatem polskim, tylko żydowskim i działa „wbrew interesowi narodu polskiego”⁶⁴. Prasa lwowska drwiła, że lista kandydatów z obozu Ziemiałkowskiego powinna się nazywać „żydowsko-safandulską”. W dniu wyborów agresja werbalna ustąpiła miejsca rękoczynom: chwilę po ogłoszeniu wyników głosowania okna w dzielnicy krakowskiej wiwatującej na cześć Ziemiałkowskiego,

⁶² Gazeta Wyborcza z 4, 7, 10, 11, 17, 21, 25, 28 XI 1900; Jednodniówka Wyborcza z 9, 24 XI, 1 XII 1900.

⁶³ Gazeta Narodowa z 3 VII 1870.

⁶⁴ Gazeta Narodowa z 6 VII 1870.

w których ustawiono odświętne szabasówki, nadawały się do wymiany. Podczas zamieszek raniono kilkadziesiąt osób⁶⁵. Podobne incydenty powtarzały się m.in. podczas pierwszych bezpośrednich wyborów do Rady Państwa w 1873 i wyborów sejmowych w 1876 roku.

Niepokoje na lwowskiej ulicy nasiliły się wraz z wprowadzeniem w 1896 roku „kurii głosowania powszechnego” (V) w ramach wyborów do Rady Państwa. Wybory zainaugurowane w dniu 11 marca 1897 roku w kurii V miały niespokojny przebieg. W Dawidowie pod Lwowem zginął komisarz wyborczy, obity kijami przez podburzonych wyborców. Śmierć poniosło także dwóch włościan⁶⁶. Zamieszki powtórzyły się podczas wyborów w kurii IV (16 III 1897) i udzieliły się także na ulicach Lwowa, gdzie przez trzy dni tłum wyrobników i młodzieży czeladniczej w proteście przeciwko aresztowaniom chłopów w Dawidowie demolował ulice miasta⁶⁷. Podczas zamieszek od ciosów policyjnych szabel ucierpiało 14 osób. Poszkodowani zostali także Żydzi, którym poturbowano stragany na placu Halickim. Decyzją c.k. Dyrekcji Policji podczas głosowania w kurii miejskiej we Lwowie lokale wyborcze ochraniało wojsko i policja⁶⁸. Nie obyło się jednak bez ekscesów. Przez miasto przedelfował pochód około 200 zwolenników zwycięskiego kandydata socjalistów Jana Kozakiewicza, wybijając szyby w witrynach sklepowych i demolując napotkane stragany⁶⁹.

Odtąd wojsko i ułani ochraniaли przebieg kolejnych wyborów w mieście. W dniach głosowania ruch na ulicach wokół lokali wyborczych był wstrzymywany, a miejsce straganów pod ratuszem zajmował szpaler wojska. W lokalach wyborczych czuwała także c.k. policja, której zadaniem było utrzymanie porządku i wyłapywanie oszustów. Na kilka dni przed wyborami ściągano policyjne posiłki z Przemyśla i Krakowa.

Pomimo nadzwyczajnych środków bezpieczeństwa, każda kampania wyborcza przebiegała pod znakiem bójek, ulicznych burd i zamieszek. W 1907 roku na ulicy 29 Listopada, na której mieszkał zwycięski kandydat Narodo-

⁶⁵ Gazeta Narodowa z 9 VII 1870. Podobne zamieszki miały miejsce również rok wcześniej, podczas sejmowych wyborów uzupełniających. Zob. Czas z 24 X 1869.

⁶⁶ *Mord w Dawidowie*, Gazeta Narodowa z 12 III 1897; *Krwawe zajścia wyborcze w Dawidowie*, Gazeta Narodowa z 13 III 1897; *Krwawe wybory w Dawidowie i Krwawa trzydniówka w Dawidowie*, Naprzód z 12 III 1897.

⁶⁷ *Zaburzenie uliczne we Lwowie*, Dodatek do nr 75 Kuriera Lwowskiego z 15 III 1897.

⁶⁸ *Obwieszczenie c.k. radcy dworu i dyrektora policji z 8 marca 1897 r.*, Gazeta Narodowa z 10 III 1897.

⁶⁹ Gazeta Narodowa z 13 III 1897.

wej Demokracji, prof. Jerzy Buzek, doszło do walk ulicznych pomiędzy popierającą go młodzieżą i robotnikami. Walczących musiało rozdzielać wojsko. Trzy osoby zostały ciężko ranne⁷⁰. W 1908 roku w sali stowarzyszenia „Skała”, w której odbywało się spotkanie przedwyborcze narodowych demokratów, podczas mowy kandydackiej Rogera Battagli w ruch poszły krzesła i deski, a zebranie przerodziło się w bójkę sprowokowaną najprawdopodobniej przez zwolenników socjaldemokracji. Z kolei w szkole im. Sobieskiego bojówka endecka uzbrojona w toporki i pałki rozbiła zgromadzenie przedwyborcze demokratów⁷¹. W 1911 roku młodzież popierająca kandydata endecji Jana Tomaszewskiego napadła na dom jego przeciwnika Lisiewicza, wybijając szyby w oknach i rwąc na strzępy wiszący na ogrodzeniu afisz wyborczy. Przy pl. Gołuchowskich doszło do walki pomiędzy konkurującymi ze sobą „hienami” wyborczymi. Tumult próbowała opanować policja, „płazując” walczący tłum szablami⁷².

Zamieszki wyborcze były jednym z dowodów na radykalizujące się nastroje wśród społeczeństwa galicyjskiego. Agitacja nowych masowych ruchów politycznych i hasło powszechnych, czteroprzymiotnikowych wyborów do ciał przedstawicielskich burzyły dotychczasowy ład, oparty na hierarchicznym modelu społeczeństwa i elitarności władzy. Zainteresowanie wyborami coraz szerszych kręgów społeczeństwa wpływało na kryzys politycznej refleksji: „teraz zamieniają się wybory w hałaśliwe targowisko, na którym, obok zawierania transakcji poważnych, sprzedaje się także dużo, bardzo dużo tandety jarmarcznej – tem głośniej i bezczelniej zachwalanej, czem towar lichszy”⁷³ – narzekano w 1900 roku na łamach konserwatywnej „Gazety Narodowej”.

* * *

Lwowskie wybory ogniskowały istniejące w mieście problemy społeczne, polityczne i narodowościowe. Prześledzenie przebiegu poszczególnych kampanii wyborczych pozwala dostrzec istniejące konflikty i przybliżyć ich powody. Daje także możliwość zaobserwowania rozwoju socjotechniki i propagan-

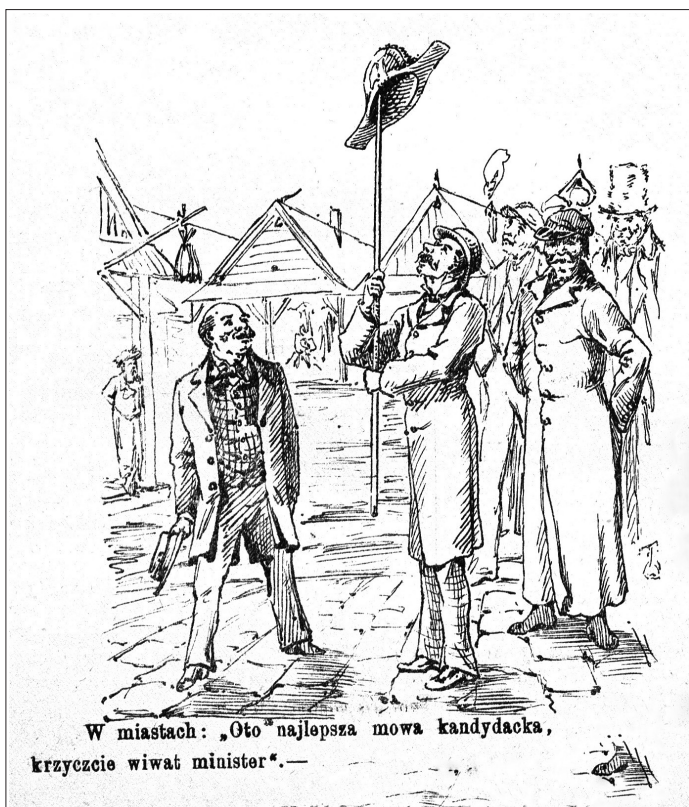
⁷⁰ Słowo Polskie z 16 V 1907.

⁷¹ Kurier Lwowski z 27 II 1908.

⁷² *Wybory we Lwowie*, Kurier Lwowski z 19 VI 1911.

⁷³ *Uciekajcie szczury!*, Gazeta Narodowa z 6 X 1900.

dy wyborczej, a także swoistej obrzędowości związanej z wyborami. Pomimo reformy prawa wyborczego i przystąpienia do urny wyborczej szerokich rzesz społeczeństwa wiele elementów składających się na tzw. obyczaj wyborczy przetrwało kolejne lata, stając się częścią kultury politycznej w okresie międzywojennym. Ciesząca się największymi swobodami konstytucyjnymi Galicja wychowała pokolenia zaprawione w działalności parlamentarnej i udziale w kampaniach wyborczych. Była jednak także przekąźnikiem czarnych tradycji związanych z wyborami: przekupstw, hałaśliwej agitacji i brutalizacji życia politycznego, skutkujących eskalacją problemów społecznych i narodowościowych na tych terenach.

Satyryczny rysunek przedstawiający wybory w kurii miejskiej.
„Szczytek” z 3 VI 1883, s. 4.

Załącznik**Posłowie do Sejmu Krajowego i Rady Państwa
ze Lwowa 1861–1914****1. Zestawienie posłów i najważniejszych kontrkandydatów w kurii III podczas wyborów do Sejmu Krajowego 1867–1913**

1861	1867	1870	1876
1. Marek Dubs 2. Franciszek Smolka 3. Florian Ziemiałkowski/ Agenor hr. Gołuchowski 4. Leszek hr. Dunin-Borkowski	1. Franciszek Smolka 2. Agenor hr. Gołuchowski 3. Florian Ziemiałkowski 4. Marek Dubs – Aleksander hr. Borkowski – Karol Wild – Loen ks. Sapieha	1. Herman Fränkel/1872 Aleksander Jasiński 2. Wacław Dąbrowski 3. Franciszek Smolka 4. Florian Ziemiałkowski	1. Euzebiusz Czerkawski 2. Bernard Goldmann 3. Franciszek Smolka 4. Aleksander Jasiński
1883	1889	1895	1901
1. Euzebiusz Czerkawski 2. Bernard Goldmann 3. Franciszek Smolka 4. Tadeusz Romanowicz	1. Franciszek Smolka 2. Tadeusz Romanowicz 3. Michał Michalski 4. Bernard Goldmann	1. Franciszek Smolka/1900 dr Leonard Piętak 2. Tadeusz Romanowicz 3. Bernard Goldmann 4. Michał Michalski – po rozszerzeniu liczby mandatów w 1896 wybrano: 5. Godzimir Małachowski 6. Józef Soleski	1. Jakub Bojko 2. Godzimir Małachowski 3. Michał Michalski/1907 Stanisław Ciuchciński 4. dr Leonard Piętak 5. Tadeusz Romanowicz/1904 Stanisław Głębiński 6. Tadeusz Rutowski – Wasyl Nahirnyj (Narodna Rada) – Stepan Fedak (Narodna Rada)

1. cd.

1908	1913
1. Ernest Adam	1. Ernest Adam
2. Roger Battaglia	2. Stanisław Głąbiński
3. Stanisław Ciuchciński/ Józef Neumann	3. Aleksander Lisiewicz
4. Stanisław Głąbiński	4. Józef Neumann
5. Natan Loewenstein	5. Edmund Riedl
6. Tadeusz Rutowski – Maria Dulębianka	6. Tadeusz Rutowski

2. Zestawienie posłów i najważniejszych kontrkandydatów w kurii III podczas wyborów do austriackiej Rady Państwa 1873–1911

1873	1879	1885	1891
1. Franciszek Smolka CKW/1877 dr Ludwik Wolski	1. Otto Hauser CKW (przyjął mandat w okręgu Sambor- Stryj-Drohobycz)/ Franciszek Smolka	1. Franciszek Smolka CKW	1. Franciszek Smolka/1893 dr Leonard Piętaś
2. Florian Ziemiałkowski (przyjął mandat w kurii wiejskiej)/1873 Julian Czerkawski/1878 Artur Gołuchowski – Filip Menasche CWJG	2. dr Ludwik Wolski CKW/1883 dr Julian Zachariasiewicz/1884 Karol Lewakowski – Mychajło Dymet, RR – ks. Julian Sembratowycz, RR	2. Karol Lewakowski	2. Karol Lewakowski
1897	1900	1907	1911
1. Władysław Dulęba	1. dr Leonard Piętaś, minister	1. Stanisław Głąbiński	1. Hipolit Śliwiński
2. dr Leonard Piętaś, minister – Henryk Rewakowicz SL – Karol Lewakowski SL – Bronisław Łoziński	2. Tadeusz Romanowicz PSD/1902 dr Stanisław Głąbiński – Władysław Dulęba – Tadeusz Rutowski PSD – Kazimierz Mokłowski PPSD	2. Ernest Breiter 3. Herman Diamand 4. Godzimir Małachowski 5. Józef Hudec 6. Józef Buzek 7. Franciszek Tomaszewski	2. Ernest Breiter 3. Herman Diamand 4. Stanisław Głąbiński 5. Aleksander Lisiewicz 6. Józef Buzek 7. Józef Hudec

3. Zestawienie kandydatów w kurii V podczas wyborów do austriackiej Rady Państwa 1897–1900

1897	1900
Jan Kozakiewicz, rzemieślnik SDPG – Edmund Mochnacki, prezydent Lwowa CKW – Ernest Breiter, niezależny socjalista – Józef Baczyński – Józef Rudolf	Ernest Breiter, dziennikarz, niezależny socjalista – Józef Hudec PPSD – Ignacy Witoszyński SKN, CKW, SNA

Oprac. na podstawie: Materiały archiwalne z zasobu CDIAL i LDNBU Stef.; J. Buszko, *Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918*, Warszawa 1996; H. Binder, *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*, Wien 2005; B. Dydyćkyj, *Jak i kowo wybrała galickaja Ruś do dумы derżawnoj dnja 2 czerwnja 1885*, Lwów 1885; S. Grodziski, *Sejm Krajowy Galicyjski*, t. II, Warszawa 1993; S. Koźmian, *Reprezentacja kraju naszego w Radzie Państwa*, Kraków 1879; „Czas”; „Diło”; „Dziennik Polski”; „Gazeta Lwowska”; „Gazeta Narodowa”; „Kurier Lwowski”; „Nowa Reforma”.